

SİVAS MUTFAĞINA AİT BİR GRUP BAKIR SİNİ

Ebru SUBAŞI¹

ÖZET

İnsanlığın ilk keşfettiği ve işlemeyi başardığı maden bakır olmuştur. Ardından altın, gümüş ve diğer madenlerin de keşfedilmesiyle hayatı kolaylaştıracak birçok gelişme ardı ardına yaşanmıştır. Madencilğin beşiği olarak nitelenen Anadolu topraklarındaki madencilik faaliyetleri, Türklerin Orta Asya'dan bu topraklara taşıdıkları bilgi ve tecrübelerle birleşerek, farklı yapım ve süsleme teknikleriyle üretilmiş özgün eserler ile yoluna devam etmiştir.

Özellikle Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde işleme kolaylığı, dayanıklılığı, çeşitli metallerle alaşım yapabilmesi ve ısıyı eşit dağıtma yeteneğinden dolayı bakır, pişirme, taşıma, servis ve sunum işlevini yüklenen kapların üretiminde daha çok tercih edilmiştir.

Anadolu insanının yeme-içme eylemine fizyolojik bir ihtiyacın ötesinde anlam yüklemesi, yiyeceğin hazırlık ve pişirme yöntemlerinin yanı sıra mutfakta kullanılan araç-gereçler ile yiyeceklerin sunulduğu kapların malzeme ve biçimini de etkilemiştir. Bunun sonucunda, Anadolu'nun bakırcı ustası, halkın ihtiyaç duyduğu mutfak kaplarını üretirken kendi zevki ve estetik anlayışını da işin içine katarak zanaatı sanata dönüştürmüştür.

İlk çağlardan beri Anadolu'nun önemli ticaret ve kültür merkezleri arasında olan Sivas'ta, Selçuklu döneminden itibaren yoğun üretim yapan bakırcı ve kalaycı atölyeleri, Osmanlı Dönemi'nde de üretimini devam ettirmiştir. Yörede yaptığımız araştırmalarda, XVIII ila XIX. yüzyılda, yerli atölyelerde imal edilmiş çok sayıda bakır mutfak kabı tespit edilmiştir. Bu kaplar arasından yapım ve süsleme teknikleri ile dikkat çeken on iki adet sini, yerinde fotoğraflanarak, katalogları hazırlanmış ve makale kapsamında tanıtılmaya gayret edilmiştir. Yapılan çalışma ile Türk Maden Sanatının zengin çeşitliliğinin belgelenmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maden Sanatı, Bakır, Sini, Yapım ve Tekniği, Yemek Kültürü

¹ Ebru Subaşı, Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ebrusubasi@ardahan.edu.tr., ORCID: 0000-0002-2254-0871.

A GROUP of COPPER TRAYS BELONGING to SIVAS CUISINE

ABSTRACT

The first mineral discovered and processed by humanity was copper. Then, with the discovery of gold, silver and other metals, many developments that will make life easier have been experienced one after the other. Mining activities in Anatolia, which is described as the cradle of mining, combined with the knowledge and experience that the Turks brought from Central Asia to these lands, continued on their way with original works produced with different construction and decoration techniques.

Especially in the Seljuk, Beylics, and Ottoman periods, copper was preferred more in the production of pots that would have the function of cooking, transporting and serving, due to its ease of processing, durability, and ability to alloy with various metals and distribute heat evenly.

The fact that the Anatolian people attribute meaning to eating and drinking beyond a physiological need has affected the preparation and cooking methods of the food, as well as the materials and forms of the tools used in the kitchen and the pots and dishes in which the food is served. As a result, the coppersmith of Anatolia turned the craft into art by incorporating his taste and aesthetic understanding while producing the kitchenware needed by the people.

In Sivas, which has been among the important trade and cultural centers of Anatolia since the first ages, coppersmith and tinsmith workshops that have been producing intensively since the Seljuk period continued their production in the Ottoman Period. In our research in the region, XVIII to XIX. In the 19th century, a large number of copper kitchen utensils manufactured in local workshops have been identified. Among these vessels, twelve trays, which draw attention with their production and decoration techniques, were photographed on-site, their catalogs were prepared and an effort was made to introduce them within the scope of the article. In this study, it is aimed to contribute to the documentation of the rich diversity of Turkish Metal Art.

Keywords: *Metal Art, Copper, Tray, Work and Decoration Techniques, Food Culture.*

1. GİRİŐ

Hayatta kalabilme içgüdüleriyle, doğada bulabildiği her türlü hammaddeyi değerlendiren insan başlangıçta ağaç, taş, deri, çamur, boynuz, kemik gibi malzemelerden alet ve silahını üretmiştir. Yaklaşık 12 bin yıl önce ise doğada bulduğu nabit bakırı yerleşim yerlerine getirerek, soğuk haldeyken dövme suretiyle şekil vermeye çalışmıştır (Başak, 2008: 15). İlerleyen süreçte ısı karşısında yumuşadığı hatta eridiği, soğuduğunda

ise tekrar katılaştığını fark ettiği madeni, dövme ve döküm teknikleriyle işlemeye başlayınca metalürjide büyük gelişmeler ardı ardına yaşanmıştır.

Araştırma ve kazılar, neolitik devirlerden itibaren Orta Asya'da maden sanatının ileri seviyede olduğunu ortaya çıkarmıştır. Hatta Arap coğrafyacılarından İbn Havkal Orta Doğu topraklarından, Buhara ve Maverünnehir gibi Orta Asya bölgelerine kadar büyük maden yataklarının bulunduğundan ve işlendiğinden söz etmektedir (Eruz, 1993:17-19).

Orta Asya'dan süzülüp gelerek Uygurlarda toplanan sanat anlayışı, Karahanlı ve Gaznelilerden, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularına kadar uzanan bağlantının habercisidir. Bu bağlantı daha sonra Anadolu Beyliklerinde devam ederek Osmanlılara kadar gelmiş, Orta Asya'da kurulmuş Türk devletleri ile aynı zincirin halkasını oluşturmuştur. X. yüzyılla birlikte İslam sanatına, Türk etkilerinin girmeye başlamasıyla sanat hayatında bir canlanma görülür. Erken İslam döneminde çeşitli uygarlıkların etkisinde kalınmış olsa da zamanla bu karmaşık etkiler, kendi benliği olan bir Türk-İslam sanatına dönüşmüştür. (Eruz, 1993: 21).

Bir kültürden diğerine usta-çırak ilişkisi içinde devredilen maden sanatı, Anadolu'daki gelişimini XI. yüzyıldan itibaren, Anadolu Selçuklu Dönemi'nde sürdürmüştür. Bu dönemin maden sanatı teknik, işçilik, bezeme özellikleri ve içeriği ile temel biçim bağlamında Orta Asya, İran, Mezopotamya ve Suriye'de kullanılan lüks ya da günlük eşyadan ayrı tutulmamalıdır. Ancak, Anadolu Selçuklu Çağı'nda madeni eserlerin geometrik biçimleri, sadelikleri, keskin profilleri ve plastik biçimlerini bozmayan ağırbaşlı bezemeleri sayesinde büyük bir üslup ortaya çıkmıştır (Kuban, 2002: 391). Altın, gümüş ve tunç eserlerin yapımına devam edilirken, XII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde daha çok pirinç alaşımı kullanılarak havan, ibrik, ayna, takı, buhurdanlık, şamdan gibi çeşitli eserler üretilmiştir.

Beylikler dönemi maden sanatı, her ne kadar Anadolu'ya özgü yeni bir dönem açmamışsa da Osmanlı maden işçiliğine geçişi hazırlaması bakımından önem taşımıştır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından Anadolu ve Balkanlarda egemenliğini ilan eden Osmanlı Devleti buralardaki bakır yataklarını işleterek, maden sanatının güzel örneklerini vermiştir.

Sürekli şekilde savaş ortamında yaşayan Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde, bakırın yanı sıra pirinçten üretilen zırh, miğfer, kalkan gibi savunma silahları, kabza, kın gibi bazı silahların gövdeleri kıymetli taşlar

ve metallere zarif Őekilde sűslenerek zanaat bir adım daha Őteye taŐınmıŐtır.

Osmanlı dűneminde bronz iŐĉiliĐi ile gűműŐ savatlama ve kakma yavaŐ yavaŐ kaybolmuŐ, bunun yerine gűműŐten sonra altınla kaplanmıŐ bakır tercih edilerek "tombak" adı ile tanınmıŐtır. Bu teknikle cami kandilleri, ibrikler, ev ve mihrap Őamdanları, barutluk, maŐrapa, kâse, gűlabdan, silah, at alın zırhları, miĐfer, kalkan, sahan, sini, fincan zarfı vb. ĉok ĉeŐitli formlarda uygulanmıŐtır (Eruz, 1993: 23-25).

Osmanlı metal iŐĉiliĐinde, halk iŐi dediĐimiz, Anadolu'nun ĉeŐitli bűlgelerine ait olup, bu yűrelerin isimleriyle tanınan Őrnekler bakır, gűműŐ ve pirinĉten imal edilmiŐtir (Eruz, 1993: 25). Bakırdan űretilenler arasında ibrik, kazan, tencere, kahve takımı, sahan, lenger, leĐen, gűĐűm, Őerbetlik, kâse, havan, fincan zarfı, tepsi ve siniler bulunur (Can ve Gűn, 2006: 287). Őzellikle hazırlık, piŐirme, saklama amacıyla kullanılanlar dıŐında sini, tepsi gibi servis kapları yapım ve sűslemeleriyle dikkat ĉekmektedir.

Makalede bilhassa konu olarak sinileri ŐeĐmemizin nedeni, bir zamanlar Anadolu'nun tamamında mutfaklarda kullanılan bakır kapların yerini gűnűműzde farklı malzemeden űretilmiŐ olanları alsa da sinilerin kullanımının devam etmesidir. Bu fikirden yola ĉıkarak farklı zamanlarda Sivas'ta yaptığımız araŐtırmalarda ulaŐtıĐımız ĉok sayıdaki bakır sininin fotoĐrafı ĉekilerek, Őlĉűleri alınmıŐ ve ĉizimleri yapılmıŐtır. Siniler, Anadolu'nun farklı űretim merkezlerinde imal edilenlerle malzeme, boyut, form, yapım ve sűsleme teknikleri ile kullanım Őekli bakımından karŐılaŐtırıldıĐında XVIII ila XIX. yűzyıl Osmanlı Dűnemi'nde űretilmiŐ olabilecekleri sonucuna varılmıŐtır. YapıldıĐı dűnemin maden sanatı hakkında gűnűműze yeterli bilgiyi aktaran bu siniler, Anadolu'nun ortak kűltűrünün űrűnűdűr.

2. XII. YűZYILDAN İTİBAREN SİVAS MADEN SANATINA GENEL BAKIŐ

28.488 km² lik yűzŐlĉűműyle Konya'dan sonra Tűrkiye'nin ikinci bűyűk ili olan Sivas'ın topraklarının bűyűk bűlűmű yukarı Kızılırmak havzasında yer alır (MahiroĐulları, 2003: 6). İl, doĐuda Erzincan, gűneyde Malatya ve KahramanmaraŐ, gűneybatıda Kayseri, batıda Yozgat, kuzeyde Tokat ve Ordu, kuzeydoĐuda ise Giresun ile komŐudur (Sivas ili 2008 ĉevre Durum Raporu, 2008: 44).

CoĐrafı konumu itibariyle tarihin tűm dűnemlerinde Őnemli ticaret yollarının kavŐak noktasında bulunan Sivas, Anadolu'nun en eski yerleŐim merkezlerinden biridir. BaŐlangıĉta kűĉűk bir kale konumunda iken Hititlerle birlikte ŐehirleŐmeye baŐlayan yűre, sırasıyla Roma, Bizans ve

nihayetinde, XII. yüzyıldan itibaren Selçuklu, ardından da Osmanlı'nın hâkimiyetine girmiştir.

Yeraltı kaynakları bakımından zengin bir bölgede bulunan Sivas'ta Selçuklu Döneminde kömür, bakır, simli kurşun, şap ve emsali madenler bulunsa da bunlardan, Şark-î Karahisar'da simli kurşun ve şap, Amasya'nın Gümüşhacıköy kasabasında ise simli kurşun madenleri işletilebilmiştir (Sivas Vilayet Salnamesi, 1302: 441).

Böyle olunca Orta Çağ'dan itibaren yörede çok sayıda demirci, bıçakçı, kazancı, kalaycı ve bakırcı atölyelerinin üretimde ihtiyaç duydukları bakır, yerel maden ocaklarının yanı sıra Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki maden yataklarından temin edilmiştir (Belli ve Kayaoğlu, 1993: 122). Özellikle bakırdan imal edilen bakraç, kazan, güğüm, ibrik, sini, leğen gibi büyük boyutlu kaplar, Sivas atölyelerinin kendine has özelliklerini yansıtmaktadır. Bu dönem Sivas, bakır eşya üretimi yapan Elâzığ, Kayseri, Amasya, Tokat, Trabzon, Erzincan, Erzurum, Afyonkarahisar, Kahramanmaraş, Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa, Malatya gibi illerin arasında yer alır.

Selçuklu döneminden itibaren bakırcılıktan ayrı olarak bıçak üretiminde de ün kazanan yörede, Avrupa tekniğinden daha ileri düzeyde cerrahi bıçaklar ile tıbbi aletler imal edilmiştir. Yine kuyumculuk mesleğinde de ilerlemiş olan Sivas'ta gümüşten sigaralık, tütün tabakası, mücevher kutusu, nalın, kemer gibi eşyalar büyük bir maharetle üretilmiştir (Akpınar, 2015: 217).

Selçuklu devletinin yıkılışının ardından Anadolu'da meydana gelen siyasi bunalımlar, sosyal ve iktisadi hayatı etkilemişse de Sivas XV. yüzyılın başlarına kadar önemini koruyabilmiştir.

XVI. yüzyılda ticaret merkezleri ve yollarının güzergâhlarının değişmesiyle, Sivas "ticaret şehri" olma özelliğini kaybetmiştir (Turan, 1951: 157).

Osmanlı döneminde, Sivas'ın bazı kazalarındaki "Tuzlalar" ve "Divriği Demir Madenleri"nin yanı sıra şehrin yaklaşık on kilometre güneyindeki dağlardan çıkarılan "bakır madeni" önemli ölçüde işletilmiştir (Mahiroğulları, 2011: 68).

Divriği'den gelen demir, Sivas demirciler çarşısında işlenip mamule dönüştürülürken, çıkarılan bakır madeninin tamamı diğer sancaklara satılmıştır. Özellikle XIX. yüzyılın ortalarında Fransız mühendislerin Tokat'ta kurduğu "bakır eritme" tesislerinden elde edilen

bakır madeninin büyük kısmı bu sancağa, kalan kısmı da Kayseri ve Tarsus'a satılmıştır (Mahiroğulları, 2011: 69).

XIX. yüzyılın ortalarında, Tokat'ta levha haline getirilen bakır, sonra tekrar Sivas'a getirilerek bakırcı esnafı tarafından bakırcılar çarşısında işlenmiştir. Üretilen bakır eşya ve mutfak kapları, Orta Karadeniz ve Orta Anadolu Bölgesi'nde bulunan birçok kültür ve ticaret şehrindeki eşyalarla sanatsal bir bütünlük göstermektedir (Belli vd., 1993: 123). Yine bu dönem Sivas'ta demirciler, bakırcılar, kuyumcular, kazancılar, kılıççılar, bıçakçılar, çilingirler ve kalaycılar gibi 13 ayrı esnaf grubu maden sanatıyla uğraşmıştır (Mahiroğulları, 2011: 69).

XIX. yüzyılda demir ve bakırın yanı sıra Suşehri kazası Gümüşbeli mevkiindeki ve Koyulhisar Sisorta'daki "gümüşlü kurşun" yatakları işletilmeye başlanmıştır. Bu madenlerin işletilmesi ile ilgili olarak, ilki 2 Aralık 1889, diğeri 2 Ocak 1890 tarihlerinde "Padişah İradesi" yayımlanmış, ocaklar 99 yıllığına, Sivashlı müteşebbislere işletilmek üzere verilmiştir. Yörede linyit yataklarının varlığı tespit edilmiş olsa da işletilememiştir (Mahiroğulları, 2011: 69).

1980 yılına gelindiğinde Sanayi ve İşyerleri Sayımı sonuçlarına göre, Sivas'ta 10'dan az işçi çalıştıran yaklaşık 1255 işyeri olduğu bilinmektedir. Bu dönem metal eşya-makine imalat dalındaki işletmelerin 182'si tek, 312'si 2 ila 9 kişinin çalıştığı işyerleridir. Bakırcılık, demircilik, sobacılık ve bıçakçılık yoğun üretim yapan iş kolları olup, bakırcılar çoğunlukla geçmişten gelen gelenekli usulde, yani dövme bakırdan mutfak eşyası üretmektedirler (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6898).

Günümüzde ise yörede bakırcılık alanında çalışan atölye sayısı oldukça azalmış, ancak birkaç küçük atölyede üretim, tamir ve kalay işleri güçlükle yürütülür duruma gelmiştir.

3. SİVAS SİNİ-SOFRA KÜLTÜRÜ

Hayatta kalabilmek ve yaşamı sağlıklı şekilde sürdürebilmek için beslenmek şarttır. Önceleri doğada bulduğu bitki ve hayvanlardan besinini temin eden insan, yerleşik düzene geçtiğinde tarımsal faaliyetlerini artırarak ve daha çok sayıda hayvanı evcilleştirerek günden güne beslenme alışkanlıklarını zenginleştirmiştir. Özellikle kilden çanak-çömlek yapımının öğrenilmesiyle besin saklama yöntemleri gelişmiş, bakır, tunç, demir gibi madenlerin kullanıma dâhil olması da yerel mutfak kültürlerinin oluşmasında etkili olmuştur (Akın vd., 2015: 39).

Kimi araştırmacılara göre, ocak ve mutfak uygarlığın hem kaynağı hem de en büyük belirtisidir. Mutfakla ilgili araç-gereçleri gelişmiş,

ilerlemiş bir toplum belli başarı aşamalarından geçmiş demektir. Bu sebeple ulusların kimliklerini anlayabilmek için mutfak kültürlerini de incelemek gerekir (Sözer Saraç, 2010: 235).

Bugün dünyanın sayılı mutfakları arasında adı geçen Türk mutfağı da günümüze gelinceye dek çeşitli aşamalardan geçmiştir. Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken beraberlerinde getirdikleri kültürel birikimlerini bu topraklarda buldukları farklı tecrübeler, kültürel alışverişler ve malzeme bolluğu ile bütünleştirerek, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde Türk mutfağının yeni şeklini almasını sağlamışlardır. Böylece, Anadolu'nun hemen her yöresinde, günlük ve özel günlerde ikram edilen yemeklerin malzeme, hazırlık ve çeşitliliğinin yanı sıra servis ile sunumlarında da farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Sivas ili özelinde mutfak kültürü değerlendirildiğinde, nüfusun çoğunluğunun Türkmen, Karapapak, Çerkez gibi değişik boy ve ailelerden oluşması, farklı lezzetlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ayrıca yörede bir yiyeceği hazırlamak kadar onu en iyi şekilde servis etmek ve sunmak da önemlidir. Yörenin yaşlılarından sıkça duyduğumuz "Oğul babadan öğrenir misafir gezmeyi, kız anadan öğrenir sofrayı dizmeyi" sözü, yemek ve sofraya kültürüne ne kadar önem atfedildiğine iyi bir örnektir.

Sofra sözcüğü Türkçede "masa, sini vb. şeylerin yemek yemek üzere hazırlanmış durumu", "yemek yedirme ve yeme", "birlikte yemek yiyenlerin tümü" gibi anlamlarda kullanılır (Çerikan, 2019: 483). XI. yüzyılda Türklerden bazıları sofraya "tergi", sofraya kurmaya da "tergiurmak" derlerdi. Yine kimi Türk illerinde tepsi (tewsi) kelimesini bugünkü gibi hem tepsi hem de sofraya anlamında kullanırlardı. Bugün de bazı yörelerimizde büyük tepsilerin sofraya kullanılışına bakılırsa, aynı usulün Türklerde öteden beri var olduğu görülmektedir (Özyılmaz vd., 2014:147).

Sini, üzerinde kaşık-çatal, yemek tabağı, çorba tası, sahan, su bardağı vb. kaplarla yiyecek-içecek servisi yapılarak sofraya işini gören, derinliği fazla olmayan, daire formu, büyük boyutlu tepsilerdir. Siniler bakır, gümüş, pirinç gibi madenlerden imal edilebilir.

Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi Sivas'ta da yer sofrasında yemek yeme kültürü kısmen devam etmektedir. Bunun için "Sofra bezi" denilen yaygın yere serildikten sonra, üzerine "Sofra ayağı" adı verilen ve sininin yerden yükseltilmesini sağlayan ahşap kaide konur. Bakır sini, ayağın üstüne dengeli bir şekilde yerleştirilir. Yörede, özellikle kalabalık misafir gruplarına yemek ikramı yapılırken "Divan sinisi-Divanhane" denilen büyük boyutlu siniler kullanılır.

Günlük yaşam içinde sininin ortasına yerleştirilen sahan veya lenger denilen büyükçe bakır kaplardan ortaklaşa yemek yenir. Ancak özel günlerde veya misafir ağırlandığında, ailenin ekonomik durumuna göre daha farklı malzemeden üretilmiş kaplarda ve her kişi için ayrı servis açılarak sunum yapılır. Sininin çevresine ortalama altı ila sekiz kişi tek diz üzerine veya bağdaş kurup oturabilir. Her kişinin dizlerine örtmesi için yörede “peşkir” adı verilen işlemeli, kenarları oyalı kumaş örtüler verilir. Böylece yemek yenirken dökülebilecek ekmek veya yemek kırıntıları örtü üzerinde kalır. Yemek yendikten sonra bir kenarda hazır tutulan kapaklı bakır leğen üzerine yerleştirilmiş ılık su dolu ibrikle, sabun kullanılarak eller ve ağız yıkanır. Yörede kalabalık ailelerde kadınlar, erkekler ve çocuklar için ayrı sofralar hazırlanır. Sofra toplandıktan sonra, özellikle misafir ağırlanmış ise gülsuyu veya kolonya ikram edilir. Yemeğin ardından kahve, uzun kış gecelerinde ilerleyen saatlerde ise çayın yanında yemiş ikramı yapılır.

Sivas ili ve köylerinde yaptığımız araştırmalarımızda, gelenekli yaşamın devam ettiği yıllarda, bakır kap çeşitliliğinin ve sayısının, ailelerin varlık durumuna göre değiştiği tespit edilmiştir. Özellikle varlıklı ailelerin evlerinde dövme tekniğinde, üzerleri bol işlemeli, çok sayıda kap bulunurdu. Bu kaplar kimi zaman yöredeki yerli bakır ustalarına özel siparişle bile yaptırılabilirdi. Zaten büyük boyutlu divan sinilerine sahip olmak da varlıklı olmanın göstergesiydi.

Yoksul ailelerin evlerinde ise zar zor bir bakır tencere, bir sini ve belki bir-iki tabak bulunurdu. Yemeğin pişirildiği tencere sofranın ortasına konur, aile fertleri buradan yemeklerini yerdı. Kapların üzerindeki süsleme arttıka, fiyatı da arttığından yoksul ailelerde bulunan kaplar çoğu zaman işlemez olurdu.

4. KATALOG

Örnek 1	: Bakır Sini	Resim ve Çizim	: 1
Yapım tekniği	: Dövme	Süsleme tekniği	: Kazıma
Çap	: 82 cm.	Derinlik	: 3,5 cm.
Dönemi	: XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi		
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon, Sivas-Merkez		

Tanım : Dövme tekniği² ile yapılan sini, düz satırlı, daire biçimli ve kenar ağzı dışa doğru kıvrımlıdır. Sininin genel kompozisyonunda merkeze doğru yoğunlaşan desenler kazıma³ ve kabartma⁴ tekniğinde yapılmıştır. En dışta siniyi çevreleyen içi zig-zag motifi ile dolgulandırılmış bordürün dış kenarlarını ışımsal formda çizgiler çevrelemektedir. Tepeleri merkeze doğru konumlanmış selvi motifleri gövdelerinin altından, yarım şemse motiflerinin üzerine oturtulmuş ve içleri hafif kabartma tekniğindeki rumi dallarla bezenmiştir. Selvilerin arasına da dört adet ikişer kulplu sürahi motifi, kazıma tekniğinde işlenerek, içleri yine kabartma tekniğinde rumi dallarla bezenmiştir. Türk sanatının birçok dalında karşımıza çıkan ve sininin merkezine daire içine yerleştirilen Mühr-ü Süleyman motifinin kollarının arasına rumi dallar işlenmiştir.

² **Dövme tekniği:** İnce bir madeni levhanın kütük veya örs üstünde çekiçle dövülerek biçimlendirilmesidir (Erginsoy, 1997: 1140).

³ **Kazıma tekniği:** Ucu keskin kalemler, çekiç veya keski gibi sivri uçlu ve keskin aletler kullanarak madeni levha üzerinde yivler açarak desen oluşturma işlemidir. Kazıma tekniğinde açılan yivlerin içindeki maden kesilerek dışarı çıkarılır (Erginsoy, 1978: 32-33).

⁴ **Kabartma tekniği:** Madeni eserlerin üzerine kabartma aletleri ve çekiç kullanarak süsleme yapılmasıdır. Kabartmalar, maden tabakasını dıştan veya içten, bazen de hem içten hem de dıştan çekiçlemek suretiyle yapılabilir (Soyhan, 1987: 13).

Sini üzerinde hasar bulunmamakla birlikte, kalayı tamamen silinmiştir.

Örnek 2 : Bakır Sini **Resim ve Çizim** : 2
Yapım tekniği : Dövme **Süsleme tekniği** : Kazıma
Çap : 69 cm. **Derinlik** : 2,5 cm.
Dönemi : XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi
Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon, Sivas-Merkez

Tanım : Daire biçimli, düz satırlı sininin kenar ağzı yukarı doğru kıvrımlıdır. Dövme tekniği ile yapılan sininin yüzeyine kazıma tekniği ile işlenen motifler dıştan merkeze doğru bir yöneliş gösterir. En dışta bir santimetre arayla iç içe çizilmiş kontur siniyi çevrelemektedir. Tepeleri merkeze doğru konumlanan iki farklı formda işlenmiş lale motifleri, bütün siniyi çevrelemektedir. Sininin merkezine üç santimetre arayla kazıma tekniği ile çizilmiş bordürün içine dört yapraklı çiçek motifi yerleştirilmiştir.

Küçük boyutlu olduğu için kimi zaman tepsi yerine de kullanılan sininin üzerinde hasar bulunmamakla birlikte kalayı neredeyse tamamen silinmiştir.

Örnek 3	: Bakır Sini	Resim ve Çizim	: 3
Yapım tekniği	: Dövme	Süsleme tekniği	: Kazıma, Çalma
Çap	: 76 cm.	Derinlik	: 3,7 cm
Dönemi	: XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi		
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon, Sivas-Merkez		

Tanım : Dövme tekniği ile yapılan sini, düz sathlı ve daire biçimlidir. Kenar ağzı dışa doğru kademeli şekilde açılarak yükselen sini, kenar şekline dolaylı yolda "kırtışlı" olarak adlandırılmaktadır. Sininin genel kompozisyonunda merkeze doğru yoğunlaşan motif istifi çalma⁵ ve kazıma tekniğinde bezenmiştir. En dışta siniyi hilal, kuşgözü ve artı şekilli uçları olan çalma kalemleri ile yapılan desenden bir bordür çevrelemektedir. Bordürün dış kısmını yine çalma tekniğinde hilal şekilli ışınsal motifler süslemektedir.

Sininin merkezine kazıma tekniğinde Mühr-ü Süleyman motifi yerleştirilerek içine daha küçük bir yıldız motifi işlenmiştir. Yıldızın üçgen kollarının içleri çiçek uçlu çalma kalemi ile desenlenmiş, her bir üçgen kolun arasına ise ağaç motifleri yerleştirilmiştir. Mühr-ü Süleyman'ın çevresini hilal ve artı uçlu bakır işleme kalemleri ile yapılmış geniş bir bordür çevrelemektedir. Sininin dış ve iç bordürleri arasında kalan geniş yüzey üzerine atlamalı olarak, çalma tekniğinde ibrik ve hayat ağacı motifleri işlenmiştir.

Sini üzerinde hasar bulunmamakla birlikte kalayı tamamen silinmiştir.

⁵ **Çalma tekniği:** Ucu yuvarlatılmış küt bir kalem veya çekiç yardımı ile altın, gümüş, bakır, bronz ve pirinç eserlerin üzerine derin çizgiler yaparak süsleme tekniğidir. Çalışma esnasında açılan yivlerin içindeki maden artıkları kesilip alınmaz, itilerek ters döndürülür (Eruz, 1993: 31).

Örnek 4 : Bakır Sini **Resim ve Çizim** : 4
Yapım tekniği : Dövme **Süsleme tekniği** : Çalma
Çap : 88 cm. **Derinlik** : 2,5 cm.
Dönemi : XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi
Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon, Sivas-Şarkışla

Tanım : Dövme tekniği ile yapılan sini, daire biçimli ve düz satırlıdır. Kenar ağzı kademeli biçimde dışa açılarak yükselen sininin yüzeyi, farklı şekillerdeki uçlara sahip çalma kalemlemlerinin yardımıyla kenardan merkeze doğru işlenen uç bordür ile çevrelenmiştir.

Sininin merkezine kuş gözü uçlu çalma kaleminin yardımıyla, köşeleri sivriltilmiş beşgen bir motif yerleştirilmiştir. Motifin içine ve dış kenarlarına hilal uçlu bakır işleme kalemi ile kandil motifleri yerleştirilmiştir.

Sini üzerinde hasar bulunmamakla birlikte kalayı tamamen silinmiştir.

Örnek 5 : Bakır Sini **Resim ve Çizim** : 5
Yapım tekniği : Dövme **Süsleme tekniği** : Kazıma, Çalma
Çap : 108 cm. **Derinlik** : 4 cm.
Dönemi : XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi
Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon, Sivas-Merkez

Tanım : Dövme tekniği ile yapılan sini, daire biçimli ve düz satırlıdır. Kenar ağzı kademeli biçimde dışa açılarak yükselir. Sininin

tamamı farklı şekillerdeki uçlara sahip çalma kalemlerinin yanı sıra kazıma tekniği de kullanılarak bezenmiştir.

Sininin kenar ağzına yakın kısmına hilal ve selvi motifinden oluşan, ışınsal formdaki bordür, çalma kalemleri ile işlenmiştir.

Sininin merkezinde yer alan Mühr-ü Süleyman motifi kazıma tekniği ile işlendikten sonra, içine altı yapraklı çiçek motifi yerleştirilmiştir. Yıldız kollarının içleri çiçek uçlu bakır işleme kalemi ile dolgulanmış, kolların arasına da balık motifleri işlenmiştir. Merkezdeki Mühr-ü Süleyman motifi ile kenar bordürü arasında kalan geniş yüzey üzerine ise hilal ve kuşgözü şekilli çalma kalemlerinin yardımıyla bordür yapılmıştır.

Sini üzerinde hasar bulunmamakla birlikte kalayı tamamen silinmiştir.

Örnek 6	: Bakır Sini	Resim ve Çizim	: 6
Yapım tekniği	: Dövme	Süsleme tekniği	: Kazıma
Çap	: 53 cm.	Derinlik	: 2 cm.
Dönemi	: XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi		
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon, Sivas-Altınyayla		

Tanım : Daire biçimli ve düz satırlı sini dövme tekniği ile yapılmıştır. Küçük boyutlu sininin kenar ağzı dilimli şekilde tasarlandığı için yörede “kırtışlı” şeklinde tabir edilir.

Sininin yüzeyine kazıma tekniğinde, farklı aralıklarda bordürler yapılmıştır. Dıştaki bordürü ışınsal formda motifler çevrelemektedir.

Sininin merkezine yakın yüzeyde ardı ardına dar bordürler yapılarak, bordürlerin içi zencerek ve zig-zag motifleri ile dolgulanmıştır. Merkezde oluşan dairenin içine, çizgilerle artı şekilli

bir motif işlenerek, aralarında kalan boşluklara şemse motifleri yerleştirilmiştir.

Dış bordür ile merkez bordür arasında kalan boşluğa ise yan yana yaprak motifleri işlenmiştir.

Sini üzerinde hasar bulunmamakla birlikte kalayı tamamen silinmiştir.

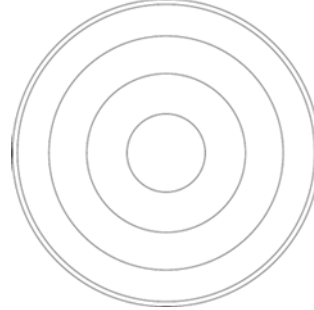
Örnek 7 : Bakır Sini **Resim ve Çizim** : 7
Yapım tekniği : Dövme **Süsleme tekniği** : Çalma
Çap : 109 cm. **Derinlik** : 3 cm.
Dönemi : XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi
Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon, Sivas-Altınyayla

Tanım : Dövme tekniği ile yapılan sini, büyük boyutlu oluşundan dolayı yörede “Divan sinisi” şeklinde adlandırılmaktadır. Dört numaralı fotoğraftaki eserle süsleme kompozisyonu yönünden benzerlik gösteren sininin kenar ağzı dışa doğru kademeli olarak yükselmektedir.

Sininin tamamı farklı uçlara sahip çalma kalemleriyle, kenardan merkeze doğru üç bordür ile çevrelenmiştir. Sininin kenarına yakın bordür, hilal uçlu çalma kalemi ile merkeze yakın ikinci bordür ise kuş gözü uçlu çalma kemiyle işlenmiştir.

Sininin merkezine köşeleri sivriltilmiş beşgen bir motif yerleştirilmiştir. Bu motifin ortasına dört yapraklı bir çiçek motifi yapılmıştır. Beşgenin dışında kalan boşluklar, farklı çalma kalemleriyle işlenerek doldurulmuştur.

Sini üzerinde hasar bulunmamakla birlikte kalayı tamamen silinmiştir.

- Örnek 8** : Bakır Sini **Resim ve Çizim** : 8
Yapım tekniği : Dövme **Süsleme tekniği** : Kazıma
Çap : 122 cm. **Derinlik** : 3 cm.
Dönemi : XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi
Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon, Sivas-Altınyayla
Tanım : Dövme tekniği ile yapılan divan sinisinin kenar ağzı yukarı doğru yükselmektedir.

Sininin yüzeyi bezemesizdir, ancak bakır ustası, pergel ya da çizgeç adı verilen bakır işleme araçlarını kullanarak, sininin yüzeyine dıştan merkeze doğru farklı aralıklarda birbirine paralel çizgiler yapmıştır. Yörede bazı kaplar üzerinde de görebildiğimiz bu işleme “zeh atma” denilmektedir.

Sini üzerinde hasar bulunmamakla birlikte kalayı tamamen silinmiştir.

- Örnek 9** : Bakır Sini **Resim ve Çizim** : 9
Yapım tekniği : Dövme **Süsleme tekniği** : Çalma
Çap : 82 cm. **Derinlik** : 3 cm.

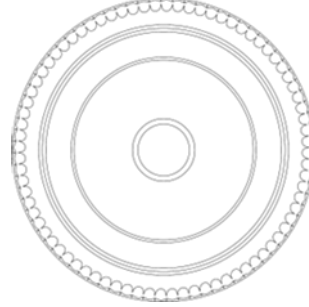
Dönemi : XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi

Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon, Sivas-Altınyayla

Tanım : Dövme tekniği ile yapılan küçük boyutlu sininin kenar ağzı yukarı doğru yükselmektedir. Sininin tamamı farklı uçlara sahip çalma kalemlerinin yardımıyla yapılan bordürlerle bezenmiştir.

Sininin kenarı, hilal uçlu çalma kaleminin karşılıklı vurulmasıyla halka görünümlü motiflerden oluşan bordürle çevrelenmiştir. Merkeze doğru yine hilal uçlu çalma kalemiyle ardı ardına birkaç sıra bordür yapılmıştır. Sininin ortasına yerleştirilen Mühr-ü Süleyman motifinin içi ve yıldız kollarının arası hilal, kuş gözü, çiçek motifleriyle bezenmiştir.

Sini üzerinde hasar bulunmamakla birlikte kalayı tamamen silinmiştir.

Örnek 10 : Bakır Sini **Resim ve Çizim** : 10

Yapım tekniği : Dövme **Süsleme tekniği** : Kazıma,
Çalma

Çap : 108 cm. **Derinlik** : 4 cm.

Dönemi : XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi

Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon, Sivas-Altınyayla

Tanım : Büyük boyutlu divan sinisi dövme tekniği ile yapılmıştır. Kenar ağzı dilimli şekilde tasarlanan sini yörede “kırtışlı” olarak tabir edilmektedir.

Sininin kenar ağzına, kazıma tekniğinde yarım daire şekilli motifler yan yana sıralandıktan sonra üstlerine kuş gözü uçlu çalma kalemiyle birer küçük motif yerleştirilmiştir.

Sininin merkezine doğru zeh atma yöntemiyle farklı aralıklarda birbirine paralel daireler çizilerek sade olan yüzey hareketlendirilmeye çalışılmıştır.

Sini üzerinde hasar bulunmamakla birlikte kalayı tamamen silinmiştir.

Örnek 11 : Bakır Sini **Resim ve Çizim** : 11

Yapım tekniği : Dövme **Süsleme tekniği** : Kazıma,
Çalma

Çap : 70 cm. **Derinlik** : 3 cm.

Dönemi : XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi

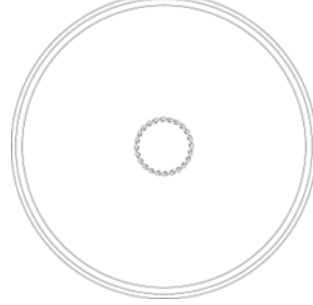
Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon, Sivas-Merkez

Tanım : Dövme tekniği ile yapılan sininin kenar ağzı yukarı doğru kademeli şekilde yükselmektedir. Sininin tamamı farklı çalma kalemleriyle, kenardan merkeze doğru üç bordürle çevrelenmiştir.

Siniyi çevreleyen kenara yakın ilk bordür ile ikinci bordür, çiçek ve hilal uçlu çalma kalemleriyle oluşturulmuştur. İki bordür arasında kalan boşluğa hilal ve yıldız uçlu çalma kalemleriyle aralıklı şekilde vazö motifleri işlenmiştir. Merkeze yakın üçüncü bordüre, karşılıklı yerleştirilen hilal motiflerinin uçlarına kuş gözü motifleri yapılarak sini çevrelenmiştir.

Sininin merkezine kazıma tekniğinde Mühr-ü Süleyman motifi yerleştirilmiştir. Yıldız kollarının içi kuş gözü motifi ile dolgulandırılmıştır. Ortada kalan boşluğa farklı çalma kalemleriyle çiçek motifi işlenmiştir. Yıldız motifinin dışında kalan boşluklara ise vazö motifleri yerleştirilmiştir.

Sini üzerinde hasar bulunmamakla birlikte kalayı tamamen silinmiştir.

Örnek 12	: Bakır Sini	Resim ve Çizim	: 12
Yapım tekniği	: Dövme	Süsleme tekniği	: Kazıma, Çalma
Çap	: 120 cm.	Derinlik	: 3 cm.
Dönemi	: XVIII-XIX. yüzyıl, Osmanlı Dönemi		
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon, Sivas-Şarkışla		

Tanım : Büyük boyutlu divan sinisi dövme tekniği ile yapılmıştır ve kenar ağzı yukarı doğru kademeli şekilde yükselmektedir.

Sininin merkezine kazıma tekniğinde daire şeklinde kıvrımlı dal motifi işlenerek, bu dalların serbest kalan uçlarına çalma kalemle küçük birer motif yerleştirilmiştir. Geriye kalan tüm yüzeyi boş bırakılan sini sağlamdır ancak kalayı tamamen silinmiştir.

5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Madencilik beşiği olarak nitelenen Anadolu topraklarındaki madencilik faaliyetleri, Türklerin Orta Asya'dan bu topraklara taşıdıkları bilgi ve tecrübelerle birleşerek, Orta Çağ'dan itibaren farklı yapım ve süsleme teknikleriyle yoluna devam etmiştir. Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nde Elâzığ, Kayseri, Amasya, Tokat, Trabzon, Erzincan, Erzurum, Afyonkarahisar, Kahramanmaraş, Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa, Malatya gibi illerin arasında Sivas'ta da bakırcılık ve kalaycılık faaliyetleri artmıştır.

Hem Selçuklu hem de Osmanlı Dönemi'nde Sivas'ta dövme tekniği ile Anadolu Türk mutfağında ihtiyaç duyulan çeşitli kaplar üretilerek, aynı zamanda ekonomiye de katkı sağlanmıştır. Yüzeyleri çalma, kazıma, kabartma ve ajur teknikleriyle işlenen bu kapların bezmelerinde nar, haşhaş, kıvrık dal, şemse, rumi, palmet, penç, çiçek, yaprak ve ağaç motifleri ile düz, eğik, sarmal çizgilerin yanında zig-zag, zencerek, tığ ve Mühr-ü Süleyman motifleri sıklıkla tercih edilmiştir.

Figürlü bezemeye dahil edebileceğimiz balık, kuş gibi motiflerin yanı sıra mimari bezeme örneklerinden cami motifi de süslemeye konu olmuştur. Eserlerin üzerinde kitabeye pek fazla yer verilmemekle birlikte, kitabeli olanlarda ise eserin sahibi ve yapım tarihi gibi kısa bilgiler bulunmaktadır.

Yörede, hazırlık ve pişirme maksatlı kullanılan kaplar üzerinde süslemeye çok rastlanmasa da sahan, lenger, hoşaf tası, çorba tası, tepsi, sini gibi servis ve sunumda kullanılan kapların süslemeleri oldukça zengindir. Bu kuralın bozulmadığını gördüğümüz sinilerin tamamı dövme bakırdan tek parça üretilmiştir. Daire gövdeli ve düz satırlı sinilerin süslemeleri merkezden dışa doğru açılarak yayılır veya yine merkezden dışa doğru farklı genişlikte bezemeli kuşaklardan oluşur. Makale kapsamında incelediğimiz sinilerin yüzeyleri kazıma veya çalma tekniğinde süslenmiştir. Süslemelerin konusunu çoğunlukla zig-zag, artı, hilal ve ışımsal çizgiler ile çiçek, ağaç, lale, kıvrımlı dal, vazo, sürahi ve Mühr-ü Süleyman motifi oluşturur. Diğer taraftan makale kapsamına aldığımız sinilerin, Anadolu'nun diğer üretim merkezlerinde imal edilmiş bakır sinilerin yüzey süslemeleriyle de benzerlikler gösterdiği fark edilmiştir. Bu da bize Anadolu'da XVIII-XIX. yüzyılda maden sanatında bir üslup birliğinin oluştuğunu göstermektedir.

Bu manada makalenin konusunu oluşturan 1 ve 3 numaralı sinilerin merkezine işlenmiş Mühr-ü Süleyman motifi, Afyon Müzesi'nde bulunan 1432 envanter numaralı sininin merkezine işlenmiş Mühr-ü Süleyman motifi ile benzerlik göstermektedir. Yine 1 numaralı sini üzerine işlenmiş selvi ve iki kulplu sürahi motifi, Konya Etnografya Müzesinde 5050 envanter numaralı bakır sini üzerindeki motiflerle benzemektedir (Karpuz, 2017: 278-279).

1 numaralı fotoğrafta bulunan sininin yüzeyini süsleyen selvi motifleri, Isparta Müzesi'nde 11.1.78 envanter numaralı sini ile aynıdır (Ölmez ve Kılınç, 2015: 60).

2 numaralı fotoğrafta bulunan sininin süsleme kompozisyonu, Rize müzesinde 1.29.1987 envanter numarasıyla korunmakta olan kahve tepsisiyle birebir aynıdır (Karpuz, 2017: 280). Aynı sininin merkezine yerleştirilmiş olan çiçek motifi Isparta müzesindeki 5.2.79 envanter numaralı sininin merkezindeki çiçek motifi ile benzerdir (Ölmez vd., 2015: 61).

6 numaralı fotoğrafta yer alan sini üzerindeki yaprak motifleri ile siniyi çevreleyen ışımsal motifler, Kars Müzesi'nde bulunan sininin motifleri ile benzemektedir. Aynı sininin kenar ağzının dilimli yapısı

makalede bulunan 10 numaralı sininin kırtışlı ağız kenarıyla aynıdır (Çalış, 2015: 263).

Makalede 3 ve 11 numaralı fotoğraflarda yer verdiğimiz sinilerin merkezine yerleştirilmiş Mühr-ü Süleyman motifi, Kars Müzesi'nde bulunan bakır sini ile aynı görünmektedir (Çalış, 2015: 263).

Makalede yer alan 5 numaralı sininin yüzey süslemesi, Sivas'a ait XVIII-XIX. yüzyıllara tarihlenen bakır sininin bezemeleriyle büyük benzerlik göstermektedir (Subaşı, 2015: 422). Araştırmanın kapsamı genişletildiği takdirde makaleye konu ettiğimiz sinilerin, Anadolu'nun diğer üretim bölgelerindeki sinilerin yapım ve süsleme teknikleri ile süsleme konularındaki benzerliklerin artacağı muhakkaktır.

Hayattan beklentilerin farklılaştığı günümüzde, konforu artırdığı düşüncesiyle çelik, cam, seramik, plastik gibi fabrikasyon ürünlere yöneliş, Anadolu'da bakırcılık mesleğinin gerilemesine sebep olmuştur. Yaptığımız araştırmalarda ne yazık ki Sivas içinde durum farklı değildir. 1990'lı yılların başlarına kadar Bakırcılar Çarşısı adı verilen sokakta kazancı, demirci, bıçakçı, bakırcı ve kalaycı dükkânları iş yapmasına rağmen, günümüzde bu dükkanlardan sadece birkaçında üretim, tamirat ve kalay yapılabilmektedir. Yörede mesleğinin son temsilciliğini yapan bu ustalar da işi bıraktıkları gün bakırcılık ne yazık ki kaybolan gelenekli meslekler arasına girecektir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, B. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyete Sivas Vilayetinde Dokuma Sektörü ve Gelişimi, *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16 (2), 217.
- Akın, G., Özkoçak, V. ve Gültekin, T. (2015). Geçmişten Günümüze Geleneksel Anadolu Mutfak Kültürünün Gelişimi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropolojisi Dergisi*, 30: 39.
- Başak, O. (2008). Taş Çağı'ndan Tunç Çağı'na Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi ve Kullanımı, *Görsel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 21, 15.
- Belli, O. ve Kayaoğlu, İ.G. (1993). *Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi*. Anadolu Sanat Yayınları.
- Can, Y. ve Gün, R. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*. Kayıhan Yayınları.
- Çalış, E. (2015). Kars Müzesi'ndeki Mutfak Eşyalarından Birkaç Sini Örneği, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 263.

- Çerikan, F. U. (2019). Türk Ailesinde Sofra Adabı, Denizli Örneği ve İşlevselliği, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8 (1), 483.
- Eruz, F. (1993). *Konuşan Maden*. Yapı Kredi Yayınları.
- Erginsoy, Ü. (1997). "Maden Sanatı", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (Cilt. II, s.1140). YEM Yayın.
- Erginsoy, Ü. (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karpuz, E. (2017). Anadolu'daki Geleneksel Süslemeli Bakır Mutfak Kapların Tasarımı, *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, 278-279.
- Kuban, D. (2002). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Mahiroğulları, M.A. (2003). *İlk Çağlardan Günümüze Sivas İli*. Kitap Matbaacılık.
- Mahiroğulları, A. (2011). XIX. Yüzyılın Ortalarından İtibaren Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Sivas'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı, *Journal of Sociological Studies*, 0 (27), 68-69.
- Sivas İli 2008 Çevre Durum Raporu*, Sivas, Sivas Valiliği.
- Sivas Vilayet Salnamesi*, 1302.
- Soyhan C. (1987). Maden Sanatı, *Antika*, 20, 13.
- Sözer Saraç, Y. (2010). Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk-İslam Aile Yapısının Şekillendirdiği Geleneksel Türk Evleri ve Mutfağı, *İslam Araştırmaları*, 3 (1), 235.
- Subaşı, E. (2015). Sivas Yöresine Ait Madeni Eserler, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Turan, O. (1951). Selçuklular Zamanında Sivas Şehri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX (4), 157.
- Ölmez, F. Nurhan ve Kılınc, A. (2015). Isparta Müzesindeki Osmanlı Dönemine Ait Bakır Eşyalar, *Arış*, 60.
- Özyılmaz, H., Alulu İ. ve Can, T. (2014). Mutfak Kültürünün Geleneksel Diyarbakır Evlerine Sosyal ve Mekânsal Yansımaları, *Milli Folklor*, 102 (26), 147.
- Sivas. (1983). *Yurt Ansiklopedisi*. (Cilt. IX, s. 6898). Anadolu Yayıncılık.